

**HISTORIAN ETULINJA »VAARAN
VUOSISSA»**

TUOMO POLVINEN: Teheranista Jaltaan, Suomi kansainvälisessä politiikassa 2, 1944, Juva 1980, 234 s; Jaltasta Pariisiin rauhaan, Suomi kansainvälisessä politiikassa 3, 1945—47, Juva 1981, 348 s.

Historiantutkimuksen etulinja tapaa liikkuu arkistoaineiston vapautumisen myötä. Todellisuudessa historiantutkimuksen etulinjasta puhuminen on sikäli harhaanjohtavaa, että se ei ole mikään linja. Suomen historian osalta uutta kartoittava perustutkimus liikkuu vuoden 1918 tapahtumien ja toisen maailmansodan loppuvaiheiden välillä.

Historiantutkijana Tuomo Polvinen on tunnettu juuri etulinjan kulkijana. Suomen itsenäistymisvaiheita ja Venäjän vallankumousta koskevasta laajasta tutkimustyöstä hän on siirtynyt selvittämään toisen maailmansodan loppuvaiheiden tapahtumia, kun arkistot ovat avautumassa aina 40-luvun lopulle asti. Tässä Polvinen on palannut vanhoille jäljilleen, sillä hänellä oli ennestään monografia Suomesta suurvaltojen politiikassa 1941—44, mikä ilmestyi vuonna 1964. Nyt tuota teosta on laajennettu, tarkennettu ja ulotettu sodan oikeudelliseen loppunäytökseen, Pariisiin rauhaan asti 1947.

Polvisen teossarjan ajallinen päätös on yhdellä tapaa perusteltu: sota on tapana lopettaa rauhantekoon. Mutta Suomen poliittisessa historiassa toisen maailmansodan aika kuitenkin on totuttu rajaamaan jo vuoden 1944 välirauhaan. Sitä seurannut aika on jo katsottu rakenteeltaan uudenaikaiseksi tarkastellaan asiaa sitten Suomen kotoisten tapahtumien tai kansainvälisen politiikan kannalta yleisemmin.

Polvisen teossarjan rajausta ei tätä periodisointia olennaisesti muuta. Kuvan nyt täsmentyessä havaitaan, että sodan loppuselvitys todella asiallisesti ottaen suoritettiin välirauhaa koskevalla asiakirjalla. Sitä seuraavan ajanjakson osalta Polvisen kirja lähinnä kertoo ja perustelee, miksi mitään olennaista muutosta välirauhan ehtoihin ei tullut. Huomaamme myös, että rauhansopimus oli, niinkuin *J. K. Paasikivi* itsekin ko-

rosti, osa sotaa seuranneen ajan politiikkaa, toista tasavaltaa, jos niin halutaan sanoa.

Syksystä 1944 alkanutta aikaa aina 50-luvun alkuvuosiin on *Lauri Hyvämäen* laajalti luetun varhaisteoksen mukaan kutsuttu usein »vaaran vuosiksi». Hyvämäen vuonna 1954 julki tullut teos ei toki kirjoittajan mielestä ollut muuta kuin kertomus siitä, mitä välirauhan täytöntöönpano vuosina 1944—48 sai aikaan Suomessa. Hyvämäen teesi kuitenkin kiteytti erään tulkinnan näiden vuosien merkityksestä Suomen kansalle. Nyt kun tuota ajankohtaa voidaan arvioida vankemmin rakennetun historiantutkimuksen valossa, kuva »vaaran vuosista» alkaa asettua paikalleen.

Polvisen teossarjan kolmas nide osoittaa, että pelko Neuvostoliiton pyrkimyksestä sovjetisoida Suomi oli enemmän kuin perusteeton. Tähän on tosin lisättävä, että Hyvämäen perusteeksi rakentui pitkälti analyysiin siitä, että tuo »vaara» uhkasi Suomea lähinnä sisältä päin, Tšekkoslovakian tapaan toteutetun kommunistien valtaannousun kautta. Näitä tekijöitä ja niiden osalta keskeisiä vuoden 1948 tapahtumia Polvisen teokset eivät koskettele.

Polvisen tutkimukset lujittavat ja selkiyttävät sitä luonnehdintaa, joka aikalaisten kautta jo on ehtinyt vakiintua »vaaran vuosia» koskevan kirjallisuuden vastapainoksi. Sen mukaan Neuvostoliiton hallitus, eritoten *Stalin* ja *Molotov* sekä välirauhan toteuttamista valvova kenraalievleri *Ždanov* noudattivat tiukkaa mutta asiallista ja kestäviin naapurussuhteisiin tähtäävää politiikkaa näinä vuosina.

Venäläisen linjakkuuden vastapainona suomalainen politiikka vaikuttaa sekavalta, haparovalta ja ajoittain koomiseltakin. Edes Paasikivi ei kohoa mihinkään monumentaalisiin mittasuhteisiin. Ärtynyt veteraani teki useita virhelaskelmia ja joutui sen mukaisesti myös perääntymään ja muuttamaan kantaansa. Diplomaattisesti sairastelevan *Mannerheimin*, rellestelyyn taipuvaisen *Pekkalan*, liehittävän *Helon* ohitse ulkopolitiikasta esiin nousevat vanhan koulun diplomaatti *Carl Enckell* sekä uudet nimet *Eero A. Wuori* ja *Reinhold Svento*. Sotilaiden realismi ja valmius poliittisesti terävänäköiseen ja konkreettiseen analyysiin on sekin huomiota herättävä piir-

re. *Erik Heinrichsin* kautta esiin tuli varsin pian sodan jälkeen kaavailuja, joilla oli huomattava osuutensa siihen, miten kysymys Suomen ja Neuvostoliiton välisestä sotilaallisesta yhteistyöstä ratkaistiin.

Kaikesta päätellen marsalkka Mannerheimin viimeiseksi merkittäväksi teoksi jäi Suomen ja Neuvostoliiton välistä sotilaalista yhteistyötä koskevan sopimustekstin luonnostelu tammikuun lopulla 1945. Sen jälkeen marsalkan ote suomalaisen politiikkaan herpautui. Ulkovaltain edustajat panivat merkille Mannerheimin kovin jäykän suhtautumisen venäläisiin — ellei se sitten ollut Mannerheimille ominaista monien totuksien konstruomisista samalla kertaa.

Stalinin ja Molotovin asiallista ja samalla Suomelle yllättävän suopeata suhtautumista suomalaiset itse koettivat laskea jonkinlaisen lukkarinrakkauden tiliin. Ei Suomella kuitenkaan ollut mitään valitun kansan asemaa neuvostojohdon silmissä. Stalin itse torjui viittaukset tällaiseen erityissuhteeseen kuten myös yritykset liehitellä. Kysymys oli siitä, että neuvostojohdo halusi rakentaa kestäväen naapurisuuden politiikkaa ja siksi ymmärtämystä ja pidättyvyyttä osoitettiin silloin, kun siihen oli aihetta ja tilaisuus.

Suomalaisilla sensijaan oli silloin — ja monille taitaa olla vieläkin — vaikeuksia ymmärtää realismia venäläiseen tapaan eli niin, että kyse ei ole vain siitä, mihin on pakko, vaan myös siitä, että luottamusta voi rakentaa vain osoittamalla ymmärtämystä ja hyvänsuopaisuutta silloin, kun se ei ole välittömästi ristiriidassa omien etujen kanssa. Stalinin ja Molotovin asennoitumisesta erottuu jonkinlainen kollektiivisen hyödyn ajatus, halu valvoa omaa etua ja samalla myös huolehtia yhteisestä edusta, joka tässä tarkoitti keskinäisen luottamuksen lujittamista. Tällainen kollektiivisen edun ajatushan oli jo bolshevikien kansallisuuspolitiikan ytimessä.

Suomalaiset olivat toki kaiken aikaa ylen epäluuloisia neuvostojohdon aikomuksiin nähden. Mutta Polvisen teokset osoittavat, että Neuvostoliiton edustajat yleensä asettuivat Suomen kannalta edullisimman vaihtoehdon taakse silloin kun liittoutuneiden kesken syntyi erimielisyyksiä siitä, miten Saksan »satelliitteja» tulisi kohdella. Jon-

kinlaista pahansuopuutta lienee siinä, että meillä ei yleisesti ole pantu merkille, kuinka eräät rauhansopimuksen ikävät säännökset syntyivät nimenomaan länsiliittoutuneiden vaatimuksista Moskovan jarrutellessa.

Suomen kannalta merkityksellisistä puolustuslaitoksen vahvuuksia ja asetyyppejä koskevista rajoituksista meidän on selvästi kiittäminen Hänen majesteettinsa brittiläistä hallitusta. Ydinaseettomaksi Suomen taas sai aloitteellaan Belgia. Australian yritykset mestaroida rauhansopimuksia onneksi kaikille sentään kääntyivät farsiksi.

Puolustuslaitoksen vahvuuksia ja asetyyppejä koskevien rajoitusten taustalta Polvisen tutkimuksessa kannattaa nostaa esiin sotilaiden ilmeisen taitava politikointi heti sodan jälkeen. Ja tästä alkaa konkreettisesti myös yya-sopimuksen historia.

Välirauhansopimuksen tarkoitamasta Suomen sotalaitoksen demobilisoinnista käynnistyi jotakin, jolla ilmeisesti on yhteytensä siihen, että Neuvostoliiton edustajat eivät olleet mitenkään erityisen kiinnostuneita rauhansopimuksella rajoittamaan Suomen puolustuslaitosta rauhan aikana yksityiskohtaisin määräyksin. Polvisen tutkimuksen valossa näet näyttää siltä, että valvontakomissio luopui eräistä rannikkolinnakkeiden purkamista koskeneista vaatimuksistaan kun ilmeni, että suomalaiset olivat valmiit sotilaalliseen yhteistyöhön. Aseita todella haluttiin vaihtaa papereihin ja kun tämä sai myönteisen vastaanoton sotilaat kaiketi näkivät siinä poliittisen mahdollisuuden pitää yllä sopivaa varustelutasoa sodan jälkeen. Yya-sopimus Suomen varustelupolitiikan legitimoijana tuli siis esille jo vuonna 1945.

Tässä valossa lähinnä brittien kaavamaisen suhtautumisen tuomat yksityiskohtaiset varustelun rajoittamista koskevat artiklat rauhansopimuksessa ovat ilmeisesti olleet katkera peettymys suomalaisille sotilaille. Ždanovin kanssa syntynyt yhteisymmärrys legitimoimista varustautumisesta haihtui ilmaan.

Yhtä lailla rajallisesta näkökulmasta näyttää yya-sopimusta lähestyneen myös presidentti Paasikivi. Polvisen tulkinnan mukaan hän lienee laatinut sotilaallista yh-

teistoimintaa koskevan kirjoituksensa SN-seuran lehteen 1947 vauhdittaakseen ponnistuksia rauhansopimuksen aikaan saamiseksi. Mutta Polvisen tutkimus osoittaa joka tapauksessa, että ajatus yya-sopimuksesta — lähinnä Tšekkoslovakian vuoden 1943 sopimuksen malliin — oli konkreettisesti kypsässä jo vuosina 1945—47. Myös länsivallat olivat tietoisia, että hanke oli kaiken aikaa ilmassa.

Muuan havainto Polvisen tutkimuksista kannattaa vielä tehdä: Vaikka liittoutuneiden välille syntyi Puolan ja Italian osalta erimielisyyksiä jo vuonna 1944, Suomeen tämä idän ja lännen välinen vastakohtaisuus ei ehtinyt ulottua ennen kuin vasta Pariisin rauhankonferenssissa 1947. Englannin edustajat kantoivat Suomessa erityistä huolta siitä, että Neuvostoliittoa ei ärsytetäisi. Yhdysvaltain poliittiset edustajat pyysittelivät yhtä lailla syrjässä — samasta syystä. Vasta kun Neuvostoliiton kanssa pyrittiin avoimesti välirikoon — kun retoriikka ja politiikka Polvisen sanojen mukaan pantiin kohtaamaan 1947 — myöskin Suomi tuli vedetyksi mukaan suurvaltain mittelöihin. Silloin rauhansopimus kuitenkin jo oli asiallisesti ottaen valmis, joten tästä »rauhankriisistä» selvittiin Molotovin ja Vyshinskin antamalla luunapeilla.

Rauhankriisin opetus vuonna 1947 oli siinä, että välirauhansopimuksella määritellyt rajat olivat muuttumattomat. Suomalaisten toiveet Viipurin palauttamisesta haudattiin. Samalla lykkäytyi moniaisiksi vuosiksi Moskovasta jo myönteisen vastaanoton saanut ajatus Saimaan kanavan käyttöoikeudesta ja Porkkalan läpikulkuoikeuksista.

Kiintoisaan ajatuskokeiluun houkuttelee myös Polvisen analyysi Lapin sotatapahtumista 1944 syksyllä. Suomen sotilasjohto onnistui näet saamaan aikaan saksalaisten kanssa yhteisymmärryksen siitä, että saksalaisten poistuminen tapahtuisi sovitussa järjestyksessä ilman aseellisia yhteenottoja. Tämä sotilaiden sopima »syysmanööveri» kaatui kuitenkin presidentiksi siirtyneen marsalkka Mannerheimin tahtoon, että saksalaiset oli karkoitettava asevoimin. Tähän Mannerheimilla oli poliittiset syynsä. Saksalaisten kanssa ryhdyttiin siis tarkoituksettisesti sotatoimiin ja siitä seurasi — jon-

kinlaisella kausaalaisella ketjulla — Lapin tuhoaminen.

Terveellistä luettavaa alueellisesti integriteetistä ylimpänä arvonaan pitävälle on Polvisen kuvaus siitä harmistuksesta, jonka Mannerheim koki kun neuvostojohto ei suostunut suomalaisten toiveista huolimatta osallistumaan Suomen alueella saksalaisten karkoittamiseen. Tuolloin naapurin apu olisi merkinnyt abstraktien periaatteiden sijasta suomalaisten sotilaiden säästymistä Lapin taisteluissa. Naapurin apu oli siis hyvin konkreettinen intressi.

Polvisen tutkimukset eivät enää rakenteeltaan muuta käsitystämme vuosien 1944—47 tapahtumista. Päälinjat ovat jo ehtineet hahmottua. Sensijaan kuva täsmentyy ja lujittuu. Poliitiikan tutkijalle Polvisen teokset ovat tiettyyn lähdepohjaan nojautuvaa solidia perusaineistoa. Mutta samalla ne ovat — sinänsä tyylikäs — näyte historiasta sellaisena positiivisena tieteenä, joksi tuo tieteenala on Suomessa etabloitunut. Kirjoittaja konstruoi todellisuutta koskevan kuvansa uskollisesti lähteiden nojalla, asiakirja kerrallaan. Wie es eigentlich geworden ist. Tutkija problematisoi lähinnä vain sen, mitä lähteet eivät kerro. Systemaattiselle politiikan tutkimukselle jää näin kosolti vielä tilaa pureutua pitemmälle ja syvemmälle siihen, mitä lähestymistapojen ja selitysmallien perustana piilee.

Tehdäksemme kuitenkin oikeutta Polviselle on edellä sanottuun lisättävä, että sarjansa kolmannessa niteessä hän kytkee kylmän sodan synnyn syyt moderniin amerikkalaiseen tutkimukseen nojautuen Yhdysvaltain sisäisen tilan muutokseen vuoden 1946 tienoilla. Kuva aggressiivisesta ja laajentumishaluisesta Neuvostoliitosta jää näin enemmänkin amerikkalaisten omaisuudeksi.

Muutos sota-ajan suurvaltain välisestä intressipolitiikasta on täytynyt olla kaiken aikaa pragmaattisina (suuttuessaankin) pysyneille Stalinille ja Molotoville melkoinen turhauma. Kun Polvisen kirjat ovat luonteeltaan viime kädessä diplomatian historiaa, sopinee päättää tämä resensio ihmetteilyyn, jonka neuvostodiplomaatti esitti *Trumanin* hallinnon ensimmäisestä ulkoministeristä *James F. Byrnesistä*:

»En ymmärrä teidän ulkoministeriänne. Meille on kerrottu, että hän olisi käytännön mies, mutta nyt hän esiintyy kuin professori. Koska hän aloittaa tinkimisen?»

Osmo Apunen